

38. Kirjallisuus vaikuttaa

Hyvä kirja tarjoaa lukijalle elämyksiä ja jää mieleen. Se saattaa jopa vaikuttaa lukijan mielipiteisiin ja toimintaan.

Tärkeäksi lukukokemukseksi voi nousta mikä tahansa kirja: romaani tai tietokirja, kaikkien tuntema klassikko tai uutuusteos. Riippuu lukijasta, millainen kirja puhuttelee tai koskettaa.

KIRJALLISUUS HERÄTTÄÄ KESKUSTELUA

Romaaneissa ja tietokirjoissa otetaan usein kantaa ajankohtaisiin asioihin. Viime vuosina on kirjoitettu muun muassa ilmastonmuutoksesta, tasa-arvosta ja ihmisoikeuskysymyksistä. Kirjallisuus on siis osa aikansa yhteiskunnallista keskustelua.

Tietokirjallisuuden voima on siinä, että se tuo ajankohtaisista asioista esiin uusia tietoja ja näkökulmia. Esimerkiksi Jouni Tikkasen tietokirja *Lauma* (2019) kertoo, mistä edelleen ajankohtainen susiviha Suomessa alkoi. Elina Lappalaisen *Syötäväksi kasvatetut* (2012) on herättänyt keskustelua siitä, millaisissa oloissa kanoja, sikoja ja lemmiä ruuaksemme kasvatetaan.

Myös kaunokirjallisuus käsittelee yhteiskunnallisia ongelmia. Esimerkiksi Angie Thomasin romaani *Viha jonka kylvät* (2017) kiinnittää huomion tummaihoisten asemaan Yhdysvalloissa. Kirja kertoo 16-vuotiaasta Starrista, jonka ystävän poliisi ampuu. Kun ampumista tutkitaan, tumma ihoisen Starrin on punnittava sanojaan tarkoin, sillä valkoisella poliisilla tuntuu olevan kaikki valta. Starrin kokemuksia seuratessaan lukija joutuu pohtimaan, ovatko kaikki lain edessä tasa-arvoisia ihonväristä riippumatta.

KIRJOJA KIELLETÄÄN YHÄ MAAILMALLA

Jos kirja saa riittävän monet ajattelemaan uudella tavalla, se voi johtaa suuriin muutoksiin.

Tunnettu esimerkki on Yhdysvalloissa vuonna 1852 julkaistu Harriet Beecher Stowen romaani *Setä Tuomon tupa*, joka kertoo amerikkalaisten orjien elämästä. Kirja herätti aikanaan monet ymmärtämään, kuinka epäinhimillisissä oloissa orjat elivät. Teos sai lukijat vastustamaan orjakauppaa, ja sen sanotaan vaikuttaneen merkittävästi orjuuden lakkauttamiseen Yhdysvalloissa.

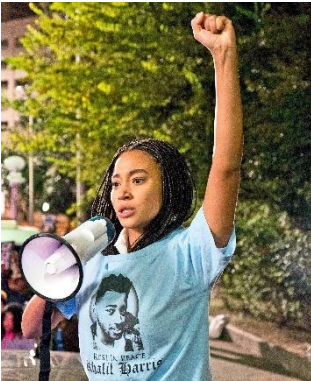
Koska kirjallisuus voi muuttaa ihmisten ajatusmaailmaa ja herättää huomaamaan epäkohtia, kirjoja on pidetty ja pidetään yhä monessa maassa niin vaarallisina, että niitä on sensuroitu tai kielletty kokonaan. Esimerkiksi vuonna 2019 Turkin hallitus tuhosi 300 000 kirjaa, etteivät kiistellyn uskonnollisen johtajan ajatukset leviäisi.

Myös kirjailijat koetaan joissain maissa uhaksi, ja heitä on kielletty käsittelemästä vaarallisiksi koettuja aiheita. Esimerkiksi kiinalainen kirjailija Tianyi sai vuonna 2018 pitkän vankeustuomion kirjoitettuaan kirjan, jossa kuvataan miesten välistä rakkautta.

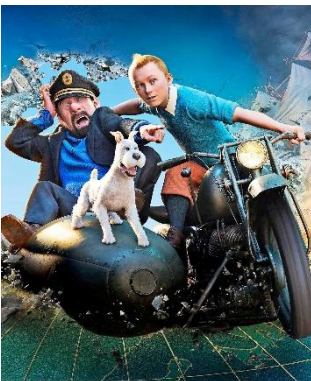
Esimerkkejä kielletyistä kirjoista

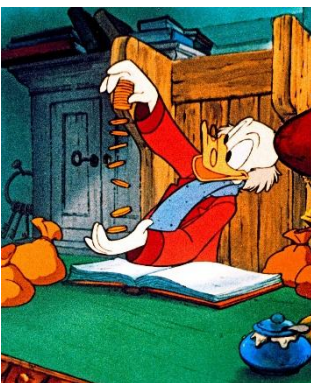
Lumikki-kuvakirja poistettiin koulukirjastoista Qatarissa. Teosta ei pidetty sikäläiseen kulttuuriin sopivana, koska sen kuvissa suudeltiin ja halailtiin.

Angie Thomasin romaani *Viha jonka kylvät* (2017) poistettiin koulukirjastoista Katyn kaupungissa Texasissa, koska koulu viranomaisten mielestä sen kieli oli nuorille sopimatonta.

Hergén sarjakuva-albumia *Tintti Neuvostojen maassa* (1930) ei suomennettu 20 vuoteen, koska se olisi voinut vahingoittaa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita.

Roope Ankkaa ei pidetä Kiinassa sopivana esikuvana lapsille, koska Roopen maailmankuva on kapitalistinen. Muut ankkalinnalaiset sen sijaan saavat seikkailla Kiinassakin.

TEHTÄVÄT (38)

- Lue Gettomasan sanoitus *Johtotähti* ja vastaa kysymyksiin.

Johtotähti

Kun olin pieni mä tiesin, et mitä meinaa tähti keulas
Menestyjii kel menee hyvi, Mesen kyydis aina jossai nätis seuras
Tai perheen faijoi... just niit kenel on veneit ja taloi
Astetta parempaa palkkaa ku alemmat rahvaat
Tiedostin jo lapsena faktan, et me ollaa eri säätyy
Mietiskelin iltasin ku menin sänky
Et olis seki vääryys jos tähän tää peli päättyy
Ajatukset mitä ruokit, ne lisääntyy
Ja joo nyt on liksaa, oon statussymbolista psykoosissa
Ne sanoo ”paa sun rahat taltee” mut Astralla jo saanu ajaa tarpeeks
Haluun et mun varustelun laatu Avantgardee

Ei keikkamatkoilla enää Astroilla, nyt se on E 220 2012
Masa kiittää, Mersu nähään kaukaa
Ja mä tiiän, pellejäbät jauhaa
Mut ajaa faijan lainaamaa japanilaista kaaraa
Mä vaihan kaistaa ja painan ohi, sayonara
Sit saapuu Masa Lahtee, menin naarmuttamaan vanteet
Sori kulta, en tarkottanu anna anteeks
En voinu silti stoppaa, puhelin piris jossai
Se piti nostaa, ja pakitin kivitolppaa

Tähti pöllittii, nyt on pikkuse hikist flossaa
Mesee ei ois pitäny ees ikin ostaa, no ei vaa
Ku ennen tätä kuulin, et ”mee kunnon duuniin”
Sit turpos suu kii, tai sit ne alko huudella
Ku se vaan on kuulemma leuhkaa
Muttei kai ne muuta ku kateellisuudesta meuhkaa
”Mä heittaaan noita leijaporvareita jotka flossaa dollareilla”
Miks? ”Koska omat hommat feilas”
Joskus olin ihan samaa mieltä
Kun en vielä voinu tietää, et must tulee rahamiestä
Nyt on entist materialistisempi
Mun mielikuvis Benzi muuttaa Aleksista 50 Centin
Vaihan kohta uuen, sitte mä vaihan senkin
Vaikken ois uskonu tätä mitenkää aikasemmi
Ja välil tuntuu et oon lainakengis
Mut ku mä raidaan mun Benzil, oon paikal aina ensin – Masa!

a. Miten puhujan elämä muuttuu?

- b. Millaista yhteiskuntaa sanoitus kuvaa?
- c. Mitä tarkoittaa *Et olis seki vääryys jos tähän tää peli päättyy*?
- d. Mitä tarkoittaa *Mä heittaa noita leijaporvareita jotka flossaa dollareilla*?

- Tee Särmän tehtäväkirjan s. 106–109 tehtävät 1–2.

39. Näkökulmia elämään

Kirjojen avulla pääsee kurkistamaan erilaisten ihmisten elämään ja ajatuksiin.

Jos romaanin tai tietokirjan päähenkilöllä on samankaltainen elämäntilanne kuin lukijalla, kirja toimii kuin peili, jonka kautta voi tarkastella omia ajatuksiaan ja identiteettiään. Toisaalta välillä on kiinnostavaa lukea henkilöistä, jotka elävät erilaista elämää kuin itse. Miltä tuntuu olla pikkulapsi tai vanhus? Millaista on elää vankilassa, lähteä vaihto-oppilaaksi tai saavuttaa maailmanmestaruus?

ELÄMÄKERROISTA VOI LUKEA TODELLISIA ELÄMÄNTARINOITA

Todellisten ihmisten elämäntarinoihin voi syventyä lukemalla muun muassa **elämäkertoja**.

Elämäkertoja tehdään etenkin julkisuuden henkilöistä, kuten urheilijoista, poliitikoista, muusikoista ja näyttelijöistä. Usein niissä kuvataan ihmistä, joka on noussut vaikeuksien kautta menestykseen. Kari Hotakaisen kirjoittama elämäkerta *Tuntematon Kimi Räikkönen* (2018) kertoo, miten espoolaisen työläisperheen pojasta kasvoi koko maailman tuntema F1-kuljettaja.

Myös tavallisista ihmisistä tehdään elämäkertoja ja muita tietokirjoja, etenkin jos he ovat kokeneet jotain poikkeuksellista. Esimerkiksi Ulrika Björkstam kertoo kirjassaan *Nouse nyt* (2018), miten palava lentokone putosi hänen päälleen ja miten onnettomuudesta alkoi pitkä toipumisjakso.

Elämäkerrat kirjoitetaan yleensä haastatteluiden ja dokumenttien pohjalta, joten lukija saa niistä yksityiskohtaista tietoa henkilöistä. Elämäkerta ei kuitenkaan koskaan kerro koko totuutta: haastateltavat saattavat muistaa asioita väärin tai jättää jotain tarkoituksella kertomatta.

NUORTENROMAANIT KERTOVAT ERI ELÄMÄNTILANTEISTA

Nuortenkirjallisuus käsittelee fiktion avulla asioita, joita monet nuoret pohtivat. Tällaisia aiheita ovat esimerkiksi ihmissuhteet, rakastuminen, yksinäisyys, seksuaalisuus ja sukupuoli-identiteetti.

Sukupuoli on aiheena esimerkiksi Siri Kolun romaanissa *Kesän jälkeen kaikki on toisin* (2016). Kirja kertoo pian täysi-ikäisestä Peetusta, joka odottaa pääsyä sukupuolenkorjaukseen. Essi Ihosen kirja *Ainoa taivas* (2018) puolestaan käsittelee itsenäistymisen vaikeutta. Se kertoo 17-vuotiaasta Ainosta, joka haluaa elämältä jotain muuta kuin mitä uskonnollinen yhteisö häneltä odottaa.

Realistiset nuortenromaanit kuvaavat nuorten elämää arkisessa miljöössä kodin, koulun ja harrastusten keskellä. Toisinaan niissä käsitellään myös poikkeuksellisissa oloissa kasvavan nuoren elämää. Esimerkiksi Sarah Crossanin romaani *Yksi* (2018) kertoo siamilaisista kaksosista, jotka ovat kasvaneet yhteen alavartalostaan ja joutuvat vastailemaan uteliaiden ihmisten kysymyksiin.

Päähenkilön ajatukset ja kokemukset ovat nuortenromaneissa tärkeitä. Siksi monissa nuortenkirjoissa käytetään minäkertojaa. Koomiset tilanteet, huumori ja sarkasmi tuovat kirjoihin kepeyttä.

Kirsikka Saaren romaaniin *Hölmö nuori sydän* (2018) perustuva elokuva kertoo Kiirasta, joka tulee 15-vuotiaana raskaaksi ja päättää pitää lapsen.

TEHTÄVÄT (39)

- Lue katkelma Kari Hotakaisen kirjoittamasta elämäkerrasta *Tuntematon Kimi Räikkönen*.

Tuntematon Kimi Räikkönen

Fanit vilkuilevat merkitsevästi tuttua tyyppiä, Kimin asiainhoitajaa Sami Visaa, joka laskeutuu kakkoshissillä aulaan. Hänellä on selässään Ferrarin reppu, johon on painettu numerosarja 007. Faneja ei hämätä James Bond -viittauksella. 7 on Kimin kilpailunumero. He tietävät, mitä Visan ilmestyminen ala-aulaan merkitsee: kohta alas tulee Kimi, ja me olemme ensimmäiset, jotka hänet näkevät.

Neloshissin ovet avautuvat. Punainen mies on saapunut.

Kimillä on kauluksellinen sponsorilogojen peittämä T-paita, shortsit, lippalakki ja mustat lasit. Hänen kanssaan ulos astuu niin ikään punaisiin pukeutunut fysiovalmentaja Mark Arnall. Hän on jo 16 vuotta kulkenut Kimin mukana ja huolehtinut, ettei kuskilta puutu mitään. Rauha ja yksityisyys ovat ainoita tuotteita, joita Arnall ei pysty toimittamaan.

Kimi näkee fanit ja pysähtyy. Hän tietää, mitä pitää tehdä päästäkseen pihalla odottavan Maseratin uumeniin. Pari minuuttia, neljäkymmentä metriä, sitten se on ohi.

Sami Visa yrittää pitää kujertavia faneja vähän kauempana. Yksi lippis ja yksi paita kerrallaan. Päämieheen ei saa käydä käsiksi. Kimi kirjoittaa. KR. Tai jotain sinnepäin. Ja sitten seuraava. Vieläkö? No yksi. Hän sutaisee nimikirjaimensa nopeasti. Ilme ei värähdä. Tai värähtää se kerran, ja näyttää kuin suupieliin repeäisi viilto: hymy, äänetön lahja kaukaa tulleille uskollisille kannattajille.

Fanit kiljuvat ilosta. He ovat saaneet jotain. Jotain on enemmän kuin ei mitään. Ulko-ovet liukuvat auki, ja Kimi kävelee nopeasti Maseratiin ja istuu kuskin paikalle. Penkki on säädetty mahdollisimman matalalle ja istuinnoja niin taakse kuin mahdollista. Näin hän istuu kaikissa autoissa. Tapa tulee töistä: formula-autossa istutaan melkein makuuasennossa.

Mark Arnall istuu edessä pelkääjän paikalla ja ojentaa Kimille pullon, jossa on tarkasti valittua nestettä. Ilma on kostea ja lämmin, +34 celsiusastetta. Ilmastointi takaa, ettei tiedä ulkoilmasta mitään. Auto nytkähtää liikkeelle. Välittömästi päästyämme hotellin rampista moottoriliikennetielle Kimi nostaa nopeuden yli sataan. Vasen käsi vispaa puolen litran pulloa, jossa on harmaata, paksua ainetta. Smoothie. Oikea käsi on ratissa, keskisormi vaihtaa pienemmälle vaihteelle, auto nytkähtää. Ehdin nähdä nopeusrajoituksen: 70 km/h. Kun rajoitus muuttuu sataan, Kimi nostaa nopeuden sataanneljäänkymmeneen. Vilkaisen Sami Visaa. Hän näyttää ilmeellään, että älä sano mitään, näin tämä aina menee.

Matkaa hotellilta Sepangin radalle on vajaa kymmenen kilometriä. Kimin tiimikaveri Sebastian Vettel ja hänen fysiovalmentajansa Antti Kontsas ovat lähteneet ennen meitä, mutta tulemme rata-alueelle samaan aikaan. Kimi ei ole matkalla sanonut huomenen lisäksi sanaakaan, vaikka autossa istuvat hänen lähimmät työtoverinsa, Mark ja Sami. Muistan, mitä Sami on minulle puhunut. Kimi muuttuu kilvanajajaksi heti aamusta. Hän menee sinne minne kellään ei ole asiaa eikä avaimia: omaan maailmaansa. Se mikä ulospäin näyttää sulkeutuneisuudelta, on yksinkertaisesti keskittymistä.

- a. Poimi kolme ilmausta, joilla kirjoittaja kuvailee Kimi Räikköstä.
- b. Miten Kimi Räikkönen suhtautuu faneihinsa?
- c. Mitä katkelmassa kerrotaan F1-kuljettajan arjesta?
- d. Millaiselta ihmiseltä Kimi Räikkönen vaikuttaa katkelman perusteella?
- e. Mikä on kiinnostavin fakta, joka katkelmassa kerrotaan Kimi Räikkösestä?

- Tee Särmän tehtäväkirjan s. 110–111 tehtävä 1.

40. Näkökulmia historiaan

Menneisyys kiehtoo ihmisiä. Miten viikingit tai kivikauden ihmiset elivät? Miltä tuntui elää 1800-luvulla? Entä millaista oli keskitysleirillä tai talvisodassa? Tällaisiin kysymyksiin vastaavat historialliset tietokirjat ja historiaan sijoittuvat romaanit.

Tietokirjat, jotka kertovat historiallisesta henkilöstä tai ajanjaksosta, perustuvat yleensä tutkimuksiin ja dokumentteihin. Tietokirjailijat etsivät tietoja useista lähteistä ja joutuvat välillä kaivamaan faktoja esimerkiksi vanhoista päiväkirjoista tai oikeudenkäynneistä tehdyistä muistioista. Tietolähteiden pohjalta he luovat kokonaiskuvan tutkimastaan henkilöstä tai ajanjaksosta.

Myös kaunokirjallisuuden avulla lukija voi saada käsityksen menneisyydestä ja kokea, millaista ihmisten elämä oli tietynä aikana. Historiasta kertovaa romaania kirjoittaessaan kirjailija voi keksiä itse henkilöitä, tapahtumia ja repliikkejä. Kuitenkin myös fiktiota kirjoittava kirjailija tekee taustatyötä varmistaakseen, että kuvattavaan aikakauteen liittyvät tiedot ja yksityiskohdat pitävät paikkansa. Näin kirjan maailmasta tulee uskottava.

SOTA ON KIRJOJEN SUOSIKKIAIHE

Tietyt historian ajanjaksot ja tapahtumat kiinnostavat lukijoita erityisen paljon. Etenkin toinen maailmansota on kirjallisuuden suosikkiaiheita, ja siitä onkin kirjoitettu enemmän kuin mistään muusta historiallisesta tapahtumasta.

Yksi tunnetuimmista toista maailmansotaa kuvaavista teoksista on juutalaistyttö Anne Frankin Nuoren tytön päiväkirja, josta on myöhemmin tehty myös elokuvia ja sarjakuvia. Frank kertoo päiväkirjassaan juutalaisperheen kokemuksista piilopaikassa aina siihen asti, kun natsit löytävät heidät. Päiväkirja löytyi ja julkaistiin sodan jälkeen vuonna 1947. Silloin Anne ja lähes kaikki hänen perheenjäsenensä olivat kuolleet keskitysleirillä.

Sotaa käsittelevien kirjojen suosio on ymmärrettävää, sillä sota on poikkeuksellinen ja traumaattinen kokemus. Sotakirjojen lukeminen antaa myös rauhan aikana eläville ihmisille mahdollisuuden käsitellä sotaan liittyviä eettisiä ja moraalisia kysymyksiä. Lukija voi kirjan kautta kokea, miltä tuntuu taisteleminen, piilottelu pommisuojaissa, rakkaus sota-aikana, pakolaisuus tai toivo rauhasta.

BlacKkKlansman (2018) kertoo afroamerikkalaisesta poliisista, joka soluttautui 1970-luvulla rassistiseen Ku Klux Klan -liikkeeseen. Elokuva perustuu poliisi Ron Stallwortin elämäkertaan.

TEHTÄVÄT (40)

- Lue katkelma Jill Santopolon romaanista *Valo jonka kadotimme*.

Valo jonka kadotimme

Kapusimme ikkunasta katolle, ja henkäisim ääneen. Savu tuprusi Manhattanin eteläkärjestä. Koko taivas oli muuttumassa mustaksi, kaupunki oli savun verhoama.

”Voi luoja”, minä sanoin. Kyynelet sumensivat silmäni. Muistin, mitä paikalla oli ollut. Näin tyhjän tilan, jossa tornit olivat seisseet. Vasta silloin käsitin, mistä oli kyse. ”Noissa rakennuksissa oli ihmisiä.”

Kättesi löysi omani ja pysyi siinä.

En tiedä, kuinka kauan seisoimme siinä ja tuijotimme tuhon jälkimaininkeja kyynelet poskillamme virraten. Vierellämme täytyi olla muitakin ihmisiä, mutten kykene muistamaan heitä. Muistan vain sinut. Ja sen sumun. Näky on syöpynt mieleen.

”Mitä nyt tapahtuu?” kuiskasin lopulta. Tuhon näkeminen sai minut ymmärtämään sen laajuuden. ”Mitä seuraavaksi?”

- a. Mihin kaupunkiin tapahtumat sijoittuvat?
- b. Mistä sanasta päättelet kaupungin?
- c. Mistä tapahtumasta katkelmassa kerrotaan? Etsi tarvittaessa lisätietoja netistä.
- d. Mistä kohdista päättelet tapahtuman?

- Tee Särmän tehtäväkirjan s. 112–113 tehtävä 1.

41. Näkökulmia kulttuureihin

Kirjoja lukemalla pääsee tutustumaan eri maihin ja kulttuureihin. Voi kokea, miltä tuntuisi elämä Japanissa tai Grönlannissa, slummissa tai palatsissa.

Suomen kielelle käännetään paljon ulkomaalaisten kirjailijoiden romaaneja, jotka kuvaavat eri kulttuureita. Esimerkiksi intialaiskirjailija Vikas Swarupin romaani Slummien miljonääri (2005) seuraa intialaisen orpopoika Ramin elämää, jonka kautta kirjailija näyttää lukijalle Intian eri puolet: rikkaat ja kerjäläiset, ystävyden ja ihmiskaupan, rakkauden ja väkivallan.

Myös suomalaiset kirjailijat kirjoittavat muista maista ja kulttuureista. Esimerkiksi Nura Farah kuvaa romaaneissaan Aavikon tyttäret (2014) ja Aurinkotyttö (2019) elämää entisessä kotimaassaan Somaliassa. Farahin kirjat kuvaavat perinteistä klaanikulttuuria mutta kertovat samalla myös nuorten somalinaisten ajatuksista ja toiveista.

Eri kulttuureihin tutustumalla lukija ymmärtää paremmin sekä omaa kulttuuriaan että muita kulttuureja. Arjen lisäksi romaaneissa kuvataan yleensä myös eri maiden tapoja ja arvoja. Kaikkia maita ja kulttuureja ei kukaan voi koskaan kokea, mutta kirjojen avulla voi tutustua moniin niistä.

TIETOKIRJAT YHDISTÄVÄT KIRJOITTAJAN KOKEMUKSIA JA FAKTOJA

Monissa tietokirjoissakin käsitellään eri maita ja kulttuureja. Päähenkilönä on usein tietokirjan kirjoittaja, joka on muuttanut ulkomaille ja tekee havaintoja kulttuurista, jota ei vielä täysin tunne. Monesti päähenkilö päätyy huomaamaan, miten ennakkoluuloista vain harva pitää paikkansa.

Matkailuohjelmistaan tunnetut Riku Rantala ja Tuomas Milonoff ovat kirjoittaneet useita tietokirjoja, joissa he kertovat matkoistaan eri puolilla maailmaa. Mad manners – seikkailijan etiketti --kirjassa (2012) he kuvaavat eri kulttuurien tapoja, ihanteita ja vaiettuja puolia. Esimerkiksi monessa Etelä-Aasian maassa ei saa kätellä vasemmalla kädellä, koska käsi on varattu takapuolen pyyhkimiseen. Iranissa taas lahjaksi annetut keltaiset kukat kertovat, että haluaa erota toisesta.

Eri kulttuureita kuvaavien tietokirjojen ja romaanien suurin ero on siinä, että tietokirjoissa kuvatut asiat ovat oikeasti tapahtuneet. Tietokirjoissa kirjoittajat yleensä myös taustoittavat omia kokemuksiaan kertomalla faktoja kyseisestä maasta. Romaanin lukija taas pääsee usein katsomaan kulttuuria sen keskellä elävän päähenkilön näkökulmasta.

Ökyrikkaat aasialaiset (2018) on samannimiseen kirjaan perustuva romanttinen komedia rikkaista singaporelaisista. Amerikkalaiselokuva on saanut paljon huomiota, koska kaikki sen näyttelijät ovat aasialaistaustaisia.

TEHTÄVÄT (41)

- Tee Särmän tehtäväkirjan s. 114–117 tehtävät 1–2.